

Kitap Eleştirisi

İŞÇİ SINIFININ YAZILMAYAN TARİHİ

Mehmet BEŞELİ*

Paşabahçe 1966

Gelenek Yaratan Grev

Aziz Çelik-Zafer Aydın

TÜSTAV Yayınları Temmuz 2006

İşçi sınıfı çalışmalarının zorluğu genelleme yapmanın kolay olmasıdır. Kendisini bir sınıf olarak oluşturma sürecinin bizzat içinde yer aldığından, işçi sınıfına yönelik analizler genelde eksiklikle yarıdır ve bu nedenle de eksiklikler çoğunlukla genelleme yapılarak giderilmeye çalışılır. Herhangi bir maddi oluşumun bilimsel analizi, maddenin duruş anındaki durumunu esas alarak, onu dış etkenlerden ayırarak yapılabilir. Ama söz konusu olan, çok çeşitli mücadeleler tarafından şekillendirilen ve son tahlilde şekillenmesine en büyük katkıyı, sürdürdüğü mücadele yaptığı için duruş anının yakalanması mümkün olmayan bir toplumsal sınıf ise analiz işi zorlaşmaktadır.

İşçi sınıfı kendi doğumunun ebeliğini yapar. Sosyal bilimlerde genel inanış, sınıflar mücadelesinin sınıfların oluşumundan sonra ortaya çıkan bir süreç olduğu yönündedir. Oysa bu tarihsel olarak mümkün değildir. Herhangi bir toplumsal sınıfın tarihsel olarak ortaya çıkışı, kendinden önceki ve kendi dönemindeki sınıflar mücadelesinin bir sonucudur. Önce sınıflar değil, sınıflar mücadelesi vardır. Dolayısıyla, oluştuktan sonra, savaş alanına çıkan değil, savaş içinde sürekli olarak şekillenen (şekil değiştiren, şekilsizleşen, yeni şekillere bürünen) ordular vardır. Bu şekillendirme işleminin malzemesini kimi zaman kendi levazım birliğinden, kimi zaman savaş alanından, kimi zamanda düşmanın levazım depolarından alırlar. Bir anlamda savaş karşıdaki orduya şekil vermek için yapılırlar.

Bu kadar dinamik bir sürecin bir anını dikkate alarak yapılan analizler eksik kalmaya mahkumdur. Önemli olan, savaş alanını incelemek ve orduların bu savaş tarafından nasıl şekillendirildiğine bakmaktır. Bu ise, şeytanın gizlendiği detayları, bütünselliği ve yapısal sınırları unutmadan, inceleme altına almak, bunları ortaya dökmekten geçer. Bu çalışma, benzerliklerin ve farklılıkların ortaya dökülmesine

* *Birleşik Metal-İş Genel Sekreter Yardımcısı*

ve bunlardan kimi sonuçlara ulaşmaya yardım eder. Bu açıdan bakıldığında bitmek bilmeyen bir araştırma, bilgi derleme, gizli kalanı açığa çıkarma faaliyeti sürdürmek gereklidir. Yazılmayanı yazmak, söylenmeyeni yazılı hale getirmek, ince detayları bile atlamamak, işçi sınıfı çalışmalarının olmazsa olmazlarından. Gazete kupürlerine yansıyanı değil, işçilerin yaşadıklarını yeniden ortaya çıkarmak; tarihi anlatanların değil, yaşayanların dilinden yeniden yazabilmek, emek tarihi çalışmalarının her zaman eksik kalmaya mahkum, ama bu eksikliğe rağmen zengin olan tarafını oluşturacaktır.

Aziz Çelik ve Zafer Aydın'ın kitabını okurken, şu paragraf düşündürücü geldi: “Yeri gelmişken kitabın önemli bir eksiğinin altını çizmek gerekir. Bu kitap bir grev tanıklığı çalışması, bir canlı tarih çalışması olmamakla birlikte grevci işçilerin tanıklıklarını da yer vermek istemiştik. Ancak kitapta sözü geçen insanların bir bölümünün yaşamını yitirdiğini öğrendik. Halen yaşayanlardan ulaştığımız grevciler ise konuşmak istemediler. Konuşabilecek olanlara ulaşma konusunda ise yeterince katkı alamadık, başarılı olamadık.” (s. 8)

1966 yılında Paşabahçe grevini gerçekleştirenler niye konuşmak istemezler? Bu bile, Paşabahçe grevi üzerinde daha fazla çalışmayı kışkırtan bir durum. Grevciler, verdikleri mücadelenin kendi bildikleri yüzünü niye açığa çıkarmak istemediler? Grev hakkında düşündüklerini, sevinçlerini, üzüntülerini, korkularını ve benzerlerini niye kendilerine saklamak gereğini duydular? Bu insanlar, mutlaka greve ait anılarını, buradan çıkardıkları dersleri, yakın çevreleriyle paylaştılar ve onları etkilediler. Niye bunun daha geniş bir kitle tarafından öğrenilmesine direniyorlar?

Bugüne kadar yaşanan pek çok direnişin, grevin, örgütlenme faaliyetinin yaşayanların ve yaratıcıların anılarında kalmaya mahkum olmaması, bunun işçi sınıfı sınıflar mücadelesi içinde kendisini şekillendirirken, kendi levazım depolarındaki malzemeyi kullanması açısından büyük önemi taşıyor. Önemli ya da önemsiz, işçi hareketine ait her şeyi yazılı hale getirmek gerekiyor. Elbetteki belgeleri ile birlikte. Bundan 40 yıl sonra bir sendikanın uzmanları kendi sendikalarının doğuşunu yazmaya kalktıklarında, Aziz ve Zafer'in yaşadığı sıkıntıyı yaşamasınlar diye, tarihimizi yazılı ve belgeli hale getirmek zorunluluğu var. Bu sadece belge ve bilgiye ulaşabilmek açısından değil, işçi sınıfı tarihinin başkaları tarafından tahrif edilmemesi için de gerekli.

Üstelik bugün yaşananları kayıt altına almak, geçmişe göre teknolojik olarak daha kolay. Ama burada da aşılması gereken bir ikilem duruyor. Resmi sendika tarihçiliği mi, emek tarihi mi? Türkiye’de sendika tarihi konusunda son derece gelişmiş arşiv ve bilgiye sahip olan kimi sendika uzmanlarının, kendi buldukları süreci tarihe aktarırlarken ne kadar “resmi” bir söylemi benimsedikleri ortada iken, bu sorunu önemsemek gerekiyor. Güncel çıkar ve çatışmalar, sendika içi dengeler ve politik heveslerden kurtulmadan emek tarihi çalışılamayacağı ortada. Her tarih çalışmasında olduğu gibi burada da bir anlatının

olması, tarihin anlatanın da eseri olması kaçınılmazdır. Tıpkı, Paşabahçe grevcilerinin kendi deneyimlerini konuşmak istememelerinin emek tarihinin bir bölümünün gizli kalmasını zorunlu kılması gibi.

Yazarların da teslim ettiği gibi bu çalışma bir grev monografisi değil ama buna rağmen, Türkiye’de işçi sınıfının oluşumunun mikro düzeyde ele alındığı, bu oluşuma katkı ve yön veren öznelere (sermaye, devlet, sendikal hareket vd.) yaklaşımlarını derli toplu biçimde sunulduğu ve buna ek olarak konuyla ilgili araştırmacıların bile ulaşmakta zorluk çekeceği kimi dökümanları yayınlamaları, emek tarihi çalışmalarına çok önemli bir desteğin verildiği bir çalışma. Paşabahçe grev jurnali ve Türkiye’de yapılan ilk işkolu toplu iş sözleşmesi ve onun eki dahili talimatnameyi yayınladıkları için yazarlara bir teşekkür borçluyuz.

Grev jurnalinden hiçbir grev tecrübesi olmayan işçilerin, ne kadar kısa sürede, grevi koruma içgüdüleri ile bir grev eğitim broşürü hazırladıklarını görüyorsunuz.

İlk işkolu toplu iş sözleşmesi ve ekinde de, bugün imzalanan toplu sözleşme metinlerinin atasını. Hele dahili talimatnamenin, bugün iç yönetmelik adıyla, çoğu maddesiyle işyerlerinde uygulanmaya devam edilmesi işin dramatik tarafını oluşturuyor. Dahili talimatnamenin, toplu sözleşmenin eki değil de alternatif olarak dayatıldığı, üretim sürecine yönelik bütün düzenlemelerin sermayenin dokunulmaz alanı olduğunu belgelercesine karşımızda duruyor. Sanki “size hak verdik, bunlar da ödevleriniz” der gibi.

Toplu sözleşme metinlerinin gelişimi açısından 40 yıllık bir statüko insanın moralini bozmuyor değil. Daha da moral bozucu olan, 40 yıl önce, toplu sözleşme hakkının bugünkünden daha ileride olması. Çok düzeyli toplu pazarlık sisteminin 40 yıl önce olması ve sendikaların gerek işkolu gerekse işyeri düzeyinde toplu pazarlık yapabilmeleri gibi bir hak bugün yok. Bu hakkı ortaya çıkaran da Paşabahçe’de ikinci sendika olan Kristal İş’in kuruluşu ve Paşabahçe işyerinde işverenin sözleşme müzakerelerine yanaşmaması üzerine sendikanın aldığı grev kararı (22 Ekim 1964) ve Paşabahçe işçilerinin işyerindeki ikinci sendikaya verdiği destek üzerine geri adım atan işverenin Türk İş’le imzaladığı protokol, işkolu sözleşmesine rağmen işyeri toplu iş sözleşmesi imzalanmasına giden yolu açmış oldu. Ancak bu yol, kitapta bütün detayları ile anlatıldığı gibi engebesiz değildi ve 1966 Paşabahçe grevi, bu hakkın kullanımını sağlamış oldu.

Dönemin hakim sendikal yaklaşımı ise çok düzeyli toplu sözleşme düzenine ve işyerinde birden çok sendika oluşumuna karşı idi. İşkolu sözleşmeleri yoluyla işyerindeki talepleri bastırmak ve sendikaları birleşmeye zorlayarak statükoyu zorlayacak girişimleri denetim altına almak hem konfederasyon üst yönetiminin hem de sermayenin ortak anlayışı olarak ortaya çıkıyor. Bunu uygulamak için ise Osmanlı’nın oyunu çok. Önce, talebi reddediyor. Kabul etmek zorunda kaldığında, aracı olarak sendikanın bağlı bulunduğu konfederasyonu kullanıyor ve onunla imzaladığı protokolle engeli

aşmaya çalışıyor. Bunda da başarılı olamayınca, siyasal iktidar devreye giriyor ve grev erteleniyor. Türk İş, sermaye ve siyasal iktidarın oluşturduğu bu bloğun, sendikalar aracılığıyla işçi hareketini denetim altında tutma politikası, statükonun dışında kalan işçi önderleri ve sendikaları, bu politika ile isteyerek ya da istemeden çatışma içine girmeye zorluyor. Bu çatlak, yeni bir sendikal anlayışın filizlendiği yeri de oluşturuyor. 1967’de bu çatlaktan DİSK çıkıyor.

İşçi hareketin denetim altına alınmasının, cumhuriyetin ve sonrasının temel hedeflerinden biri olduğunu çok sayıda çalışma ortaya koymuş durumda. “Paşabahçe 1966”, bunun mikro ölçekte nasıl yaşandığını ayrıntıları ile anlatıyor.

(s. 18) “Fabrikada işveren vekili konumunda 21-22 ustabaşı vardı. Fabrika müdürü bunları çağırды ‘sendika kurucusunuz’ dedi. İstanbul Cam Sanayi İşçileri Sendikası böyle kuruldu”

(s. 19) “Sendika binası fabrika dahilinde hemen Müdüriyet Binasının karşısında idi. İşveren işçinin sendikaya girmesine engel olmak şöyle dursun bizzat desteklemesine rağmen yine de çekingenlik devam ediyordu.”

İşverenin adamı ustabaşların kurduğu sendika ve buna güvenmeyen bir işçi kitlesi. İşverenin kurdurduğu sendika ile imzalanan 3 yıllık işkolu toplu sözleşmesi ve buna karşı biriken tepkiler yeni bir sendikanın ortaya çıkmasının koşullarını yaratıyordu. Bu sendikanın öncülerinin neredeyse tamamının teknik okul mezunu kalifiye işçiler olması, sendikal örgütlenme sürecinin bir başka unsurunu aşığa çıkarıyor. Vasıf sahibi işçiler, güvencesi diğerlerine göre daha yüksek olduğundan, işverenin tehditleri karşısında daha dirençli olurlar. Üstelik Paşabahçe’de bunların sendika oluşumundan önce bir cemiyet bünyesinde örgütlenmiş olmaları da bir ek avantaj oluşturuyor. Vasıflı işçilerin, cemiyet kurmalarını, onların işverene karşı tepkilerinin bir sonucu olarak okumak gerekiyor. Aynı zamana bu bağımsız örgütlenme deneyinin işçilerin güvenini kazanmak konusunda önemli bir işlev görmüş olması da yüksek olasılık.

Burada önemli olan bir diğer nokta ise, yeni bir sendikanın ortaya çıkışının (Kristal İş) işyerindeki işçi kompozisyonunda (vasıflı işçilerin sayısının artması) bir değişimin yaşandığı döneme denk gelmiş olması ve sürecin sosyolojik bir süreç olarak işleme.

Statüko sarsıldııkça daha ince yöntemlerle denetimi sürdürüyor. Sansür yerini oto-sansüre bırakıyor. Bu durum, tüm direnenlerin ve mücadele edenlerin kendilerini egemenlerden defalarca daha fazla anlatmak zorunda bırakılmalarının bir sonucu. Grevciler ve Kristal İş Sendikası, sadece niye greve çıktıklarını değil, kimlerle bağlarının olmadığını da açıklamak ihtiyacını hissediyorlar. Türk İş 1. Bölge Temsilcisi İsmail Topkar, genel müdür Şahap Kocatopçu’yu hedef gösterirken şu cümleleri söylemekten çekinmez: “Sayın Kocatopçu, Türkiye gibi geri kalmış bir ülkede istismar nazariyesinin uygulayıcısı olarak çok yanlış bir yoldadır. Sermaye aleyhine olduğu kadar Türkiye’nin emek ve sermaye ilişkileri açısından en kötü ve tehlikeli bir yolu seçmiştir. Sermaye aleyhine yakışıksız bir

yolda emeğe kan kusturmaktadır. Bu tarz tutum ve davranış ancak memleketimizde komünizm tutumu saçar ve bu tohumları filizlendirir ki, biz Türk işçileri bunun şiddetle karşısındayız.” (s. 82)

Topkar, görünüşte sermayeye akıl veriyor. Ama aslında, grevle komünistler arasında bağ olduğu inancını oldukça etkili biçimde besliyor, işçilerin mücadeleyi daha da yükseltmelerine karşı bir duvar örüyor. Sermayenin ve dönemin hakim söyleminin yanında yer alarak, kendilerine yer açmaya, onlara güven vermeye çalışıyor. Bu durum, yani egemen söylemin ifadelerini kullanarak, kendine rejim içinde yer bulma çabası, bugün de sendikal söyleme hakim durumda. Sosyal barış, sosyal diyalog, karşılıklı menfaatler vb. vb.. Bu muhalefetin kişisizleştirilmesinden, işçilerin ihtiyaçlar mücadelesinin doğal politik sonuçlarından uzak tutulmasından başka bir işlev görmüyor.

Aziz Çelik ve Zafer Aydın, kitabın birkaç yerinde greve ilişkin kimi değerlendirme yanlışlarını düzeltiyorlar. Bunlardan bir tanesi, İş Bankasının ve bağlı şirketlerinin devlet kuruluşları değil, anonim kapitalist bir şirketler olduğu. Bu düzeltmeyi yapmakta haklılar. Ancak, İş Bankası ve Paşabahçe’yi, dönemin bildirilerinde ve kimi makalelerde devlet kuruluşu olarak göstermek ile İsmail Topkar’ın işçilerin anti-komünist olduğunu vurgulamasının aynı mantığın sonucu olduğunu belirtmek gerekiyor. Günümüzde özellikle özelleştirmeye karşı mücadelede milli değerler, halkın malı, Atatürk’ün kurduğu işletme vb. kurgularının sıkça kullanılması da, işçi sınıfı ile sermaye ilişkileri açısından, Topkar’ın deyişiyle yanlış yolun seçilmiş olmasından başka bir şey değil. (Hatalı olanın Kocatopçu değil, Topkar ve onun gibiler olduğunu vurgulayalım.) Bunlar, cumhuriyetin kuruluşundan beri, beyinlere zerk edilen “sınıfsız toplum” masalının çağdaş versiyonlarından başka bir şey değil. Kapitalist devlet işletmeleri ve anonim kapitalist şirketler bunlar kapitalist kolektif mülkiyetin sadece hukuken farklı biçimleri. İşçi sınıfı ile sermaye arasındaki sömürü ilişkisi açısından farklılıkları ise yok.

Grevci Paşabahçe işçileri, kamuoyuna dertlerini duyurmak için çeşitli girişimlerde bulunurlarken, grev nedeniyle bulamadıkları desteği, devlet kuruluşunda işçilere yapılan eziyet söylemiyle bulmayı denemişler ve bunda da başarılı olmuşlar. O tarihlerde Yön dergisinde yazan İlhan Selçuk makalesini şu cümlelerle bitiriyor: “Ve sonra devletin işçileri günde iki buçuk lira için greve kalkışacaklar ve yoldaki vatandaşlardan “bir kuruş da olsa” yardım isteyecekler. Hey gidi Atatürk’ün Cumhuriyeti, seni ne hale getirmişler ve hey gidi Atatürk’ün Bankası seni nasıl çiftlik haline getirmişler.” (s.216)

Selçuk’a göre zaman içinde olumsuz bir değişim söz konusu. Oysa yazarlar 15. sayfada Paşabahçe’nin kuruluş yıllarındaki çalışma koşullarını şöyle anlatıyorlar: “Kuruluş yıllarında fabrikada kadrolu işçi bulunmamaktaydı. Cam işçileri sabah fabrikanın kapısı önüne gelir burada vardiya ustası tarafından işe alınırdı. Çalışmasından memnun kalan işçi ertesi gün yeniden işe çağrılırdı.

Paşabahçe açıldığında kapasite 3 bin ton ve işçi yevmiyeleri 60 kuruştı, Pazar tatili yoktu, fabrikada yemek verilmez işçiler kendi yemeklerini yanlarında getirirlerdi...işçilerin bir kısmı malzeme deposu civarında, bir kısmı da kıyıdaki ağaçların dalları üzerinde birkaç tahta koyup, bir da saman serip, orada yatarlardı.”

Görüldüğü gibi, işçileri mücadelelerinin doğal politik sonuçlarından yani tüm kapitalist egemenliğe karşı mücadeleden uzak tutmak için her türlü politik program devreye girmiş durumdadır. Bir tarafta işçilere mücadelelerini daha fazla yükseltmemeleri gerektiği, komünistlerin oyuna gelmemeleri uyarıları yapılırken, diğer tarafta kendilerini sömüren bankaya ve onun kurucusu olan kapitalist devlete sahip çıkmaları çağrıları yapılmaktadır.

Diğer taraftan İş Bankası'nın bir devlet kuruluşu olarak yanlış algılanması, bu ülkenin bir başka tarihsel gerçeğine işaret etmektedir. Devletin ilkel sermaye birikiminde üstlenmiş olduğu rol, kapitalist devlet işletmelerinin oluşturulması ve devlet bürokrasisinin kısa bir süre içinde, kapitalist ortaklıklara kişi olarak dahil olmaları bir başka deyişle bürokrasi ile sermayenin içli dışlı yapısı, ince detayları önemsemeyen Anadolu insanının eksik hukuk bilgisine rağmen güçlü bir toplumsal algısı olduğunu da göstermektedir.

Bir grevin tarihi, bu ülkede işçilerin haklarının ne kadar güdükleştirildiği, bu haklarının kullanımının karşısına binbir türlü “kumpanyanın” dikildiğini, işçilerin kendilerini sınıf olarak şekillendirmemeleri için Osmanlı'yı aratacak oyunların oynandığını bir kez daha ortaya koyuyor.

Bir grevin tarihi, grev hakkının tüm ücretli çalışanların kendi iradeleriyle almış oldukları iş bırakma kararını hayata geçirmelerinden başka bir şey olarak tanımlanmadığında gerçek anlamda grev hakkı olabileceğini bir kez daha gösteriyor.

Bir grevin tarihi, işçi sınıfının tarih yazımının ne kadar zorlu ve ne kadar gerekli bir iş olduğunu ortaya koyuyor. Eylemlerin, direnişlerin, grevlerin, işyeri örgütlenmelerinin aktif özneleri “gizli” olanı açığa vurmak, deneylerini kalıcılaştırmak zorundalar. Bu süreçlerin doğrudan ya da dolaylı olarak içinde yer alanlar eksiğiyle fazlasıyla yaşananları belge haline getirmek zorundalar. Çünkü, tarihi yazılmayan bir sınıfın tarih yazması mümkün değildir.

Prof. Dr. A. Murat DEMİRCİOĞLU

Ulusal ve Uluslararası Hukukta
İř Güvenlięi Uzmanlığı

(İř Güvenlięi Mühendislięi / İř Güvenlięi Teknisyenlięi)

